

Informele huwelijken in Nederland: in het echt verbonden?

Een kritische reflectie op een vermeend veiligheidsrisico

Joanne van der Leun & Avalon Leupen

De Nederlandse wet erkent alleen het burgerlijk huwelijk. Religieuze huwelijken mogen alleen daarna worden voltrokken. De laatste jaren zijn er verscheidene aanwijzingen geweest dat, in strijd met de wet, steeds meer zogenoemde 'informele huwelijken' worden afgesloten. Deze zouden met name voorkomen binnen islamitische kringen. Onder politici en media bestaat de zorg dat deze kunnen wijzen op een afkeer van de rechtsstaat en op radicalisering van de betrokken jongeren. Hiermee zou het gedrag indirect een risico vormen voor de veiligheid in de samenleving. In deze exploratieve zoektocht zijn geen aanwijzingen gevonden die de angst voor de veiligheid in de samenleving onderbouwen.

Inleiding

Enkele jaren geleden vlamde, aangezwengeld door de zaak rondom de Hofstadgroep, plotseling de aandacht voor informele huwelijken in Nederland op. Er ontstond onrust rondom 'huwelijken' die werden afgesloten met enig ceremonieel, maar zonder wettelijke geldigheid. De PVV-fractie en de PvdA-fractie stelden Kamervragen naar aanleiding van krantenartikelen over religieuze verbintenissen in moslimkringen die zouden worden afgesloten zonder dat daaraan een burgerlijk huwelijk voorafging (*Kamerstukken II* 2007/08, Aanghangsel van de Handelingen 1120, 1986, 3409 en 3578). De Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding (NCTb, 2006) koppelde informele islamitische huwelijken direct aan (veiligheids)risico's. Deze risico's betroffen polygamie, uitkeringsfraude en het binden van vrouwen aan terroristische netwerken. Een bredere angst was dat deze huwelijken de democratische rechtsorde zouden aantasten door het verwerpen van Nederlandse wetten en regels ten behoeve van die van de islamitische godsdienst, en in die zin werden informele huwelijken als topje van de sharia-ijsberg beschouwd. Het rapport verwees naar signalen afkomstig uit moskeeën en islamitische centra in Nederland in salafistische kringen waar dergelijke huwelijken zouden worden gesloten (NCTb, 2006).

Dit artikel bouwt voort op het verkennende onderzoek dat we voor het ministerie van Justitie hebben uitgevoerd naar het voorkomen van het verschijnsel informele huwelijken in Nederland (Van der Leun & Leupen, 2009). Hierin hebben we de term informeel huwelijk als volgt gedefinieerd:

‘Een in Nederland aangegane verbintenis die niet is gebaseerd op de daarvoor geldende bepalingen van het Burgerlijk Wetboek (BW) of het burgerlijk recht van een ander land en waarbij minimaal een van de betrokkenen de overtuiging heeft gekregen dat hij of zij door middel van een ceremonie, ritueel of contract op enigerlei wijze in de echt verbonden is.’ (Van der Leun & Leupen, 2009, 11)

Deze omschrijving impliceert dat ofwel beide partners of een van beide in de veronderstelling verkeert dat er sprake is van een huwelijk met daaraan verbonden rechten (zie ook Rutten, 2010). Schijnhuwelijken en migratiehuwelijken vallen buiten de definitie omdat deze vaak voor de burgerlijke stand worden voltrokken dan wel geweigerd (Staring, 2001). Om diezelfde reden worden ook gedwongen huwelijken hier niet besproken (De Koning & Bartels, 2005). Homoceremonies die werden voltrokken voor de formele regelingen omtrent het huwelijk van partners van hetzelfde geslacht vallen ook buiten de definitie omdat we veronderstellen dat deze niet werden voltrokken met het idee dat het een geldig huwelijk zou betreffen. We merken op dat de juridische afbakening die hierna volgt smaller is omdat deze zich expliciet richt op godsdienstige verbintenissen.

Waar we in het rapport een eerste inventarisatie op grond van secundaire en primaire bronnen maakten om iets te kunnen zeggen over de omvang, verschijningsvormen en motieven van informele huwelijken, gaan we in dit artikel in op het al dan niet bestaan van relaties tussen het aangaan van een informeel huwelijk uit levensbeschouwingen en (veiligheids)risico's, waaronder met name wordt begrepen het overtreden van bepalingen uit het Wetboek van Strafrecht (Sr). In dit themanummer dat handelt over criminaliteit en levensbeschouwing vormt het informele huwelijk een testcase van een verschijnsel dat wordt gezien als een levensbeschouwelijke keuze die ingaat tegen het strafrecht. Daar komt nog bij dat het vermoeden bestaat dat het informele huwelijk in islamitische kringen mogelijk ook voortkomt uit de wil zich tegen de Nederlandse overheid te verzetten, hetgeen op radicalisering zou kunnen duiden.

Wettelijk kader

Op grond van artikel 1:30 van het Burgerlijk Wetboek (BW) wordt het huwelijk door de wet alleen in zijn burgerlijke betrekking beschouwd. In verband hiermee is in de Nederlandse wet opgenomen dat een religieus huwelijk niet is toegestaan zonder dat daaraan een burgerlijk huwelijk vooraf is gegaan (art. 1:68 BW):

‘Geen godsdienstige plechtigheden zullen mogen plaats hebben, voordat de partijen aan de bedienaar van de eredienst zullen hebben doen blijken, dat het huwelijk ten overstaan van de ambtenaar van de burgerlijke stand is voltrokken.’

De strafrechtelijke pendant van het verbod op aangaan van een religieus huwelijk zonder dat daaraan een burgerlijk huwelijk is voorafgegaan, is te vinden in artikel 449 lid 1 Sr en luidt als volgt:

‘De bedienaar van de godsdienst die, voordat partijen hem hebben doen blijken dat hun huwelijk ten overstaan van de ambtenaar van de burgerlijke stand is voltrokken, enige godsdienstige plechtigheid daartoe betrekkelijk verricht, wordt gestraft met geldboete van de tweede categorie.’

Bij recidive binnen twee jaren kan op grond van lid 2 van voornoemd artikel een hechtenis van ten hoogste twee maanden of een geldboete van de tweede categorie worden opgelegd. Voor hetgeen wij in het navolgende zullen bespreken, is deze strafbaarstelling van ondergeschikt belang, omdat deze ziet op de bedienaar van de godsdienst, terwijl de zorgen van de politici en media omtrent de veiligheidsrisico's juist betrekking hebben op de partners die een informeel huwelijk aangaan. Daarnaast is niet helder gesteld wat er gebeurt als het om een niet als dusdanig erkende godsdienst gaat. Desalniettemin is het van belang te bezien hoe en tegen welke achtergrond het verbod tot stand is gekomen.

Het verbod ex artikel 1:68 BW en artikel 449 Sr stamt uit de napoleontische tijd. Na de Bataafse omwenteling van 1795 werd het burgerlijk huwelijk op grond van het beginsel van de scheiding van kerk en staat voor iedereen ingevoerd. Dit gebeurde via het Burgerlijk Wetboek van 1838 omdat de toenmalige wetgever vreesde dat bedienaren van verschillende godsdiensten zich niet zouden houden aan de verplichte aangifte en de huwelijksbeletselen van het burgerlijk recht (Westerhof, 2002). Verder blijkt uit de notitie ‘Burgerlijk huwelijk en kerkelijk huwelijk’ van de staatssecretaris van thans Justitie van 5 november 2001 (*Kamerstuk* 28 078, nr. 1) dat het verbod om een kerkelijk huwelijk te sluiten, zonder voorafgaand burgerlijk huwelijk, beoogde te voorkomen dat men alleen kerkelijk zou huwen in de veronderstelling een rechtsgeldig huwelijk te hebben gesloten. Een andere reden zou kunnen zijn dat men onverschillig stond tegenover het burgerlijk huwelijk. Volgens sommigen is het belangrijkste doel van het opnemen van een bepaling hieromtrent in het Wetboek van Strafrecht om te voorkomen dat het kerkelijk huwelijk in de plaats zal treden van het burgerlijk huwelijk (Cleiren & Nijboer, 2008, art. 449, aant. 4).

Achtergrond codificatie

Reeds vanaf de codificatie wordt de volgorde van het burgerlijk en religieuze huwelijk betwist. De context waarbinnen deze volgorde wordt bediscussieerd, is echter veranderlijk. Binnen de huidige samenleving speelt de informalisering van relaties een belangrijke rol. In de loop der jaren heeft de samenleving nieuwe vormen van samenleven leren kennen. Naast de formalisering van enkele van deze, zoals het bestaan van partnerschapsregistratie sinds 1998, zijn allerlei vormen van informalisering van relaties ontstaan: zo gaan mensen bijvoorbeeld ongehuwd samenwonen, krijgen ze kinderen zonder gehuwd te zijn en gaan ze uit elkaar zonder te scheiden. In een breder perspectief kunnen volgens Latten (2004) deze ontwikkelingen worden toegeschreven aan emancipatorische tendensen en aan de erkenning van het recht op individuele vormgeving van relaties. Volgens De Hoog (2005) gaat het om een culturele verandering waarbij een sterke hang is ontstaan naar vrijheid om over de eigen levensloop te beslissen. Eind

negentiende eeuw werd dezelfde discussie in een andere context gevoerd. Tegenstanders van het verbod bepleitten tijdens de parlementaire behandeling van het Wetboek van Strafrecht dat er geen grond was voor deze beperking van godsdienst. Voorstanders waren echter van mening dat het schrappen van de artikelen de status van het burgerlijk huwelijk aan zou tasten en dat de kans op misverstanden omtrent de geldigheid van een uitsluitend in de kerk voltrokken huwelijk toe zou nemen.

In 1992 en 2001 zijn Kamerdebatten gevoerd over de verhouding tussen het burgerlijk en het kerkelijk huwelijk. Aanleiding hiervoor was het gegeven dat een minderheid van de bevolking de openstelling van het huwelijk voor paren van gelijk geslacht strijdig acht met haar religieuze opvattingen (Westerhof, 2002). Hierbij bracht het kabinet ter tafel dat artikel 1:68 BW niet beoogt om het belijden van een godsdienst te beperken en het geen inbreuk op het beginsel van kerk en staat betreft. Bij de handhaving van het artikel gaat het om de behartiging van belangen als rechtszekerheid, zorgvuldigheid en openbaarheid. Tevens wordt gesteld dat de regeling van sociale orde is. Deze zet aan tot bevordering van zorgvuldige controle op eventuele huwelijksbeletselen en voorkomt onregelmatigheden in de registratie die zouden ontstaan als men gebruik zou maken van een systeem waarin verschillende bevoegde huwelijksvoltrekkers zouden zijn. Daarnaast voorkomt de wettelijke voorgeschreven volgorde van burgerlijk en kerkelijk huwelijk misverstanden over de civielrechtelijke rechtsbeginselen. Ook het strafrechtelijke verbod ex artikel 449 Sr is aan discussie onderhevig omdat er veel praktische bewaren lijken te bestaan. Zo stellen Van Stokkom, Sackers en Wils (2006) dat het aantal vervolgingen op basis van dit artikel zo gering is, dat de bepaling niet kan worden gebruikt om meer te weten te komen over de uitleg van de begrippen 'bedienaar van een godsdienst' en 'godsdienstige plechtigheid'. Hiermee samenhangend kan gezegd worden dat de strafbare gedraging moeilijk bewijsbaar is. Religieuze huwelijken zijn niet altijd geregistreerd of opgetekend en er hoeft niet altijd een geestelijke bij de huwelijksluiting aanwezig te zijn. Ook is er onduidelijkheid over wanneer bij bepaalde rituelen of ceremonies sprake is van het sluiten van een huwelijk of het inzegenen van een huwelijk of relatie.

Een kijkje over de grens

Het burgerlijk huwelijk bestaat in de meeste westerse landen sinds de zeventiende eeuw. Zolang er bevolkingsregisters bestaan, houden staten de burgerlijke staat van hun inwoners bij. De meeste staten definiëren zelf de verhouding tussen het burgerlijk en het religieuze huwelijk. Deze verhouding verschilt van staat tot staat. Om dat te illustreren geven we enkele voorbeelden, zonder daarmee een volledig overzicht te willen suggereren. De verhouding in België en Frankrijk is in grote lijnen gelijk aan de Nederlandse. In België is zelfs in artikel 21 van de Grondwet opgenomen dat een religieus huwelijk niet gesloten mag worden zonder een burgerlijk huwelijk: 'Het burgerlijk huwelijk moet altijd aan de huwelijksinzegening voorafgaan, behoudens de uitzonderingen door de wet te stellen, indien daartoe redenen zijn.' In Ierland is er geen sprake van een scheiding tussen het burgerlijk en religieuze huwelijk en wordt een huwelijk altijd in een kerk

gesloten. Het kerkelijk huwelijk is in Spanje en Portugal ook rechtsgeldig. In sommige van de landen waarin het mogelijk is dat alleen een kerkelijk huwelijk wordt gesloten, is inschrijving van een kerkelijk huwelijk in een register van de burgerlijke stand of vergelijkbaar register overigens verplicht of voorwaarde voor bepaalde gevolgen (De Boer & Asser, 2006). In aanvulling hierop is het van belang te noemen dat de staat Israël het huwelijk alleen registreert als het koppel kan aantonen dat het in een religieuze ceremonie getrouwd is. Het burgerlijk huwelijk bestaat daar niet. In veel landen mag net als in Nederland het religieuze huwelijk niet voor het burgerlijk huwelijk plaatsvinden. Overigens is in de staat Israël onder jongeren verzet ontstaan tegen het feit dat er per se een religieuze ceremonie moet plaatsvinden. Deze jongeren wijken daarom ook wel uit naar het buitenland om een huwelijk te sluiten of gaan ongehuwd samenwonen, waarna ze na enige tijd dezelfde rechten krijgen als gehuwde koppels. Daarnaast is Duitsland interessant, waar eind december 2008 een wijziging heeft plaatsgevonden in het Personenstandsrecht. In 1875 werd daar het burgerlijk huwelijk ingevoerd en als enige huwelijk erkend en was er na het sluiten van het huwelijk plaats voor een gewenste religieuze ceremonie. Vanaf eind december 2008 is hierin verandering gekomen en mogen koppels ook voor het sluiten van een burgerlijk huwelijk religieus trouwen of zich daar helemaal toe beperken. De staat laat dat aan de burgers zelf over.

Methoden van onderzoek

Exploratief onderzoek

De methode waarop we ons onderzoek hebben gebaseerd, is een exploratieve zoektocht op grond van (a) geschreven bronnen, zowel gedrukt als op internet, en (b) interviews met 24 sleutelinformanten binnen organisaties met kennis van migrantengemeenschappen, verschillende religies en levensbeschouwingen.¹ In de eerste fase van de studie is een analyse gemaakt van de bestaande bronnen over dit onderwerp. Daarbij is gebruik gemaakt van vooral nationale bronnen in de vorm van boeken, artikelen, rapporten, kranten, tijdschriften, waaronder zogenoemde grijze literatuur, mediaberichten en internetbronnen. Deze informatie is op grond van in de bronnen genoemde organisaties in de tweede fase aangevuld met primaire kennis uit het veld. Deze kennis is verzameld via open opgezet kwalitatief veldwerk. Na een eerste inventarisatie zijn zeven experts vanuit de wetenschap benaderd, van wie met vijf is gesproken. Zij hadden allen expertise op het gebied van islamstudies en etnische studies. Eén persoon wilde niet meewerken vanwege eigen onderzoeksactiviteiten en met een andere expert is om praktische redenen geen afspraak tot stand gekomen. Aan de vijf personen die we hebben geïnterviewd, is gevraagd relevante organisaties te noemen in aanvulling op de gevonden informatie in krantenberichten en op het internet. Dit leverde in totaal

1 Het ging om vertegenwoordigers van acht vrouwenorganisaties en vier studenten- en jongerenorganisaties met verschillende etnische en religieuze achtergronden, zeven overige relevante organisaties en vijf wetenschappelijke experts. Zie ook de bijlage bij Van der Leun en Leupen (2009) voor het overzicht van respondenten en de itemlijst.

een aantal van rond de 40 organisaties op, waarvan we van 25 organisaties accurate contactgegevens konden achterhalen. Aan de hand hiervan zijn algemene vrouwen-, studenten- en jongerenorganisaties, alsmede religieuze organisaties benaderd. Daarnaast zijn, meer specifiek, islamitische (vrouwen)organisaties benaderd. Hieruit kwamen zestien respondenten voort. Voorts zijn nog enkele respondenten gericht aangezocht; een voorbeeld is de afdeling Burgerzaken van twee grote gemeenten omdat dit een bron is waar mogelijk signalen naar voren zouden kunnen komen van mensen die ten onrechte menen een door de Nederlandse wet erkend huwelijk gesloten te hebben. De selectie is daarmee een combinatie van een 'convenience sample' en een 'purposive sample' (Patton, 1990). Enerzijds zijn respondenten benaderd omdat hun gegevens voorhanden waren en anderzijds zijn respondenten doelgericht benaderd omdat ze een adequaat beeld zouden kunnen geven over het onderwerp met een grote diversiteit wat betreft etnische en levensbeschouwelijke achtergrond. Binnen de benaderde organisaties hebben we de aanvankelijke contactpersonen gevraagd naar vertegenwoordigers met kennis van en zicht op mogelijke informele huwelijken. In dit artikel beperken we ons tot de interviews en laten we resultaten van de zoektocht op internet buiten beschouwing.

De respondenten zijn in mei en juni 2009 face to face of telefonisch geïnterviewd. De gesprekken duurden tussen de 20 en 90 minuten en zijn deels opgenomen, en wanneer dat op problemen stuitte bij de gesprekspartners genotuleerd en direct na het interview uitgewerkt. Sommige vertegenwoordigers van organisaties verkozen te reageren per e-mail. In de interviews is aan de hand van een itemlijst gevraagd naar directe en indirecte kennis over informele huwelijken, naar motieven, achtergronden, aantallen, ontwikkelingen, gevolgen en de mogelijke relatie tot het islamitisch recht. Ook kwam het thema van criminalisering aan de orde. Een van de respondenten had zelf een informeel islamitisch huwelijk achter de rug en vertelde daarover. De meesten vertelden over ervaringen van anderen uit eerste of tweede hand en konden daar tamelijk concreet over zijn, hetgeen erop wijst dat we binnen de geselecteerde organisaties de juiste respondenten hebben bereikt. De gesprekken vonden over de hele linie in redelijke openheid plaats. Voor zover sprake was van non-respons is dit een enkele keer veroorzaakt omdat de communicatie stroef liep. Dit werd in een aantal gevallen veroorzaakt door taalproblemen of slechte bereikbaarheid. Een andere reden voor non-respons lijkt te worden gevormd door tijdgebrek van de respondent. Hieraan lag wellicht mede ten grondslag dat men soms weinig prioriteit gaf aan het meewerken aan het onderzoek.

Kanttekeningen

Hoewel de studie relatief beperkt van omvang is geweest, was de informatie relatief consistent en begon na verloop van tijd duidelijk saturatie of informatieverzadiging op te treden. Hierbij moet worden opgemerkt dat het een kortlopend exploratief onderzoek betreft op grond van bronnen van uiteenlopende kwaliteit, dat binnen deze eerste inventarisatie een zekere selectiviteit kent. Voorts kan worden gesteld dat bij elke studie binnen een grotendeels onontgonnen terrein, die ook gedrag binnen relatief gesloten gemeenschappen betreft, vertekening op

kan treden doordat alleen datgene gevonden wordt waar men gericht naar zoekt. Een gemis binnen deze studie lijkt te zijn dat we geen locaties hebben gezocht waar informele huwelijken worden afgesloten. Enkel is gesproken met een katholieke pastoor, en we hebben dan ook niet de visie van andere geestelijken, zoals pandits en imams die mogelijk betrokken zijn bij het sluiten van informele huwelijken, kunnen opnemen in de resultaten. Respondenten die wel contacten hadden binnen moskeeën gaven duidelijk aan dat daar meer vertrouwen voor nodig zou zijn, en dit zou dan ook meer tijd vergen. Het voorgaande maant tot voorzichtigheid ten aanzien van generalisering van de resultaten. Ook zou men kunnen denken aan sektes waarover we in onze zoektocht niets zijn tegengekomen. De meest voor de hand liggende blinde vlek is gelegen binnen zeer gesloten kringen, waaronder kringen van streng gelovige moslims, maar daar had een deel van de respondenten wel degelijk zicht op. Ook komen uit publicaties over jonge radicale moslims (bijvoorbeeld Geelhoed, 2011) geen indicaties naar voren om ernstig te twifelen aan onze mate van inzicht in het verschijnsel informeel huwelijk.

Verschijningsvormen, omvang en motieven van informele huwelijken

De kennis die uit de literatuur voortvloeit, is gefragmenteerd en komt vaak slechts zijdelings naar voren. Naast de eerder beschreven beperkte juridische discussie over de verhouding tussen het religieuze en het burgerlijk huwelijk, is enige sociaalwetenschappelijke literatuur beschikbaar die zicht geeft op de verschillende vormen van informele huwelijken in Nederland.

Informele huwelijken kunnen worden uitgesplitst naar religieuze huwelijken, alternatieve ceremoniële huwelijken en polygame huwelijken. Veelal wordt het meest gezegd over informele religieuze huwelijken. Binnen deze groep zijn katholieke, hindoeïstische en islamitische huwelijken gevonden. Gedacht kan worden aan een kerkelijk huwelijk dat wordt gesloten door een geestelijke (pastoor, pandit, imam of hogepriesteres) zonder dat daar een huwelijk voor de burgerlijke stand aan vooraf is gegaan. Een andere vorm, die vooral veelvuldig in de media is genoemd en die van toepassing is op islamitische huwelijken, is het zogenoemde huiskamerhuwelijk. Dit huwelijk hoeft niet ten overstaan van een geestelijke of in een moskee te worden gesloten. Verder behoort handvasten, een verbindings- of huwelijksritueel binnen de wicca, tot deze groep. Wicca is een natuurreligie die is ontstaan uit het sjamanisme (Cunningham, 1989; Ezzy, 2006). Binnen dit ritueel kunnen mensen door middel van een ceremonie worden verbonden voor een jaar en een dag, voor het leven of voor eeuwig. Het ritueel wordt geleid door een hogepriester, een hogepriesteres of hen beiden. Deze vorm van ceremoniële huwelijksluiting kan ook tot de volgende groep worden gerekend, te weten alternatieve ceremoniële huwelijken. Een ander concreet voorbeeld van een dergelijk huwelijk is een spiritueel huwelijk of huwelijk uit levensovertuiging door middel van een zogenoemde zweethutceremonie. Deze ceremonie lijkt niet aan een bepaalde cultuur of ideaal verbonden te zijn. Een andere vorm van huwen in de zin van een ceremonie is een relatieviering onder begeleiding van het Humanistisch Verbond. Deze relatieviering geeft veel plaats aan de wensen en voorkeuren van de partners

die in de echt treden en deze viering kent soms dan ook een aantal rituelen. Hierbij gaat het burgerlijk huwelijk vaak aan deze viering vooraf, evenwel komt niet uit een verdere literatuurstudie naar voren of ook uitzonderingen worden gemaakt op deze volgorde. Een andere gevonden verschijningsvorm, die ook als risico wordt aangemerkt, betreft polygame huwelijken. Bi- of polygame huwelijken zijn naar Nederlandse rechtsopvatting niet toegestaan. Dit wordt omschreven in artikel 1:22 BW en is strafbaar gesteld in artikel 237 Sr. In 2009 bleek dat in Nederland 1.374 personen als polygaam gehuwd in de gemeentelijke basisadministratie waren opgenomen. Een deel daarvan betreft volgens onderzoekers geen bewust polygame huwelijken, maar een tijdelijke situatie waarbij vermoedelijk na registratie het eerdere huwelijk is ontbonden (Boele-Woelki e.a., 2009). Voor de gedachte dat een deel van deze huwelijken in het verborgene door een imam zou worden voltrokken en niet wordt geregistreerd, hebben we geen bevestiging gevonden in het empirische gedeelte van de voorliggende studie.

Omvang en motieven

Hoewel cijfers over de omvang van informele huwelijken in Nederland niet te geven zijn, lijkt de omvang in Nederland beperkt te zijn. Kennis hieromtrent is vooral gevormd door de informatie uit de interviews. Wel weten alle respondenten voorbeelden te geven uit eerste of tweede hand en zijn door middel van het grondig nagaan van beschikbare bronnen voorbeelden te vinden van informele huwelijken in Nederland of de mogelijkheid daartoe binnen de traditionele religies of binnen 'alternatieve' religieuze kringen of levensbeschouwingen. Bij informele huwelijken binnen de traditionele religies in Nederland lijkt het te gaan om een verschijnsel van beperkte omvang. In alternatieve kringen is niets bekend geworden over aantallen of een ontwikkeling daarin, ook zijn motieven niet helder naar voren gekomen. Veel meer is in de interviews gesproken over religieuze moslim- en hindoehuwelijkssluitingen.

Verschillende respondenten verwijzen vooral naar migranten met een Turkse en Marokkaanse achtergrond. Daarnaast worden ook Afghaanse, Pakistaanse en Indiase gemeenschappen genoemd. Enkele respondenten zeggen dat het vooral bij wat oudere partners voorkomt, bij studenten die weinig geld hebben en bij Nederlandse vrouwen die zich tot de islam hebben bekeerd. Voor zover gesproken wordt over hindoehuwelijken, die vooral onder Surinamers worden gesloten, is de indruk dat de omvang in Nederland afneemt, omdat het vooral oudere generaties betreft. Een Hindoestaanse vrouw beschrijft dat zij ruim tien jaar geleden met een informeel huwelijk in aanraking kwam toen een Hindoestaanse man over zijn vriendin praatte: 'Voor de Hindoestaanse gemeenschap was ze zijn vrouw en voor de Nederlandse zijn vriendin. Toen ben ik al achter het bestaan van deze huwelijken gekomen en dacht oh zo kan het dus ook.' Een respondent van Surinaamse herkomst meent juist dat het momenteel in Surinaamse kring niet of nauwelijks voorkomt. In Nederland trouwt men eerst voor de burgerlijke stand en wordt het huwelijk daarna ingezegend, althans in haar kring gebeurt dit zo. Veel mensen willen daarnaast graag (ook) trouwen in aanwezigheid van een geestelijke om zich aan religieuze wetten te houden. Men wil toch graag een huwelijk 'zoals het hoort'

en sluit daarom op dezelfde dag (of met een paar dagen ertussen) een Hindoeistaans en een burgerlijk huwelijk. De respondent is aanvankelijk vaag over de volgorde van deze twee. Na doorvragen blijkt dat in de betreffende stad vaak eerst hindoerites worden uitgevoerd, waarna een ambtenaar van de burgerlijke stand komt om mensen burgerlijk te trouwen. De respondent denkt dat priesters die de religieuze rites uitvoeren vaak niet van het bestaan van artikel 449 Sr afweten en dat ze zich er wel aan zouden houden als ze daarover zouden worden voorgelicht. Onwetendheid als motief van de partners wordt een enkele keer genoemd door respondenten, vooral met betrekking tot partners die nog niet lang in Nederland verblijven en bij wie de regelgeving in het land van herkomst verschilt met de regelgeving in Nederland.

Bij islamitische huwelijken wordt door respondenten een omgekeerde ontwikkeling in omvang geconstateerd. Vanuit verschillende segmenten binnen de samenleving kwamen rond de tijd van de studie geluiden over een toename van informele huwelijken binnen islamitische kringen. Een van de Turkse respondenten zegt hierover: 'Dit is de afgelopen tijd behoorlijk toegenomen.' Sommige respondenten brengen deze groei in verband met het zoeken naar een pure islam onder vooral tweede generatie Marokkaanse jongeren en Nederlandse bekeerlingen. Een deskundige laat zich over puritanisering uit:

'Het is lekker helder, het is lekker streng, het voorziet ook aan de behoefte om anders te zijn (...). Ik denk ook dat de informele huwelijken bij kunnen dragen aan het behoren tot het juiste kamp en zich moreel in zekere zin zelfs superieur voelen of in ieder geval voelen dat je aan de goede kant staat.'

In de literatuur wordt deze puritanisering of purificatie als breder verschijnsel gesignaleerd (Geelhoed, 2011).

Het meest genoemde motief binnen islamitische kringen is dat deze vorm van huwen een relatie en seksuele omgang legitimeert voor God en voor de sociale omgeving, op deze manier kan een schuldgevoel tegenover de religie worden voorkomen of verminderd. Het is volgens sommige respondenten een kwestie van cultuur: 'De eer en het geweten worden voor de ogen van God samengesteld, men laat zien dat de relatie serieus is. Ook gelooft men dat God alles ziet.'

Waar ongehuwd samenwonen in Nederland in brede kring is geaccepteerd, ligt dit voor veel moslims anders. Het religieuze huwelijk biedt dan de gelegenheid de relatie te bevestigen zonder gelijk de stap te zetten naar een burgerlijk huwelijk. Veel respondenten benadrukken ook dat het religieuze huwelijk een proefperiode kan inhouden voor de partners. Een medewerker van een landelijke vrouwenorganisatie zegt: 'Er wordt informeel gehuwd als een van de partners nog twijfels heeft over de ander, het kan als een soort test worden gezien.' Daarna gaan ze volgens deze respondent eventueel een burgerlijk huwelijk aan, of ze gaan zonder veel problemen uit elkaar. Een van de respondenten zegt dat een mogelijke intentie om (islamitisch) te huwen kan zijn dat een van de twee of beiden nog aan het studeren zijn en men een relatie met elkaar aan wil gaan. Gehuwden hoeven niet

bij elkaar te wonen. Soms hebben mensen (nog) geen geld om een burgerlijk huwelijk aan te gaan en bijvoorbeeld een groot feest te geven, en trouwen zij eerst islamitisch. Een van de respondenten is zelf net verloofd en heeft zich verdiept in het huwelijk. Hij legt uit dat het voor Marokkanen een verplichting is om (ook) voor de Marokkaanse wet te trouwen. Als iemand voor het consulaat (voor de Marokkaanse wet) wil trouwen en niet is getrouwd voor de Nederlandse wet, dan wordt duidelijk gezegd dat men eerst voor de Nederlandse wet dient te trouwen. De onderzoekers hebben dit nagevraagd bij verschillende dependances van het Marokkaanse consulaat en bevestigd gekregen.

In combinatie met het vorenstaande motief komen ook het vermijden van rompslomp en het inbouwen van een soort proefperiode als motieven naar voren. Een respondent zegt: 'De informele manier van trouwen waarborgt acceptatie van een relatie zonder veel gedoe.' Een verzetsmotief of het zich afkeren van de Nederlandse samenleving wordt enkel genoemd in bronnen over de Hofstadgroep en komt niet in de interviews naar voren. Op zijn minst maakt de voorliggende studie duidelijk dat naast mogelijke zorgelijke motieven dus ook vele andere, minder zorgelijke, motieven bestaan. Zo wordt soms ook een huwelijk gesloten om de ouders tevreden te stellen. 'Ouders zeggen: doe maar zo'n huwelijk, dan zijn de kinderen onder de pannen als het ware.' Een van de respondenten gaf het voorbeeld van een meisje uit de Turkse gemeenschap dat weg was gelopen met haar vriend. Om de eer van het meisje te redden zeiden haar ouders: 'Kom maar terug en dan moet je trouwen met de jongen voor de imam.' Ook noemt een respondent dat sommige jongeren hun ouders voor het blok zetten met een informeel huwelijk. De ouders moeten de partner dan wel accepteren. Daarnaast bestaat er een meer praktisch motief, omdat trouwen voor de burgerlijke stand niet altijd mogelijk is omdat bepaalde documenten, zoals een geldig geboortebewijs, ontbreken. Een respondent noemde als hoofdmotief dat een van beide partners illegaal in het land kan verblijven en niet burgerlijk zou kunnen trouwen. Daar staat tegenover dat anderen juist zeggen dat illegaal verblijvende migranten een groot belang hebben om juist wel burgerlijk te trouwen. Een respondent zegt hierover: 'Als de Vreemdelingenwet wat soepeler met de voorwaarden van een burgerlijk huwelijk zou zijn, dan weet ik zeker dat ze voor een burgerlijk huwelijk kiezen.' Tot slot komt uit de interviews naar voren dat een zeer kleine groep mannen tevens als motief heeft dat er op deze manier een relatie aangegaan kan worden met meerdere vrouwen. Zo geeft een respondent een voorbeeld van een islamitische man die al een burgerlijk huwelijk heeft gesloten en hiernaast graag een relatie wil hebben met een andere vrouw: 'In Nederland mag men met één iemand getrouwd zijn. Volgens de islam mag een man met maximaal vier vrouwen getrouwd zijn. Men is hierbij wederom gedwongen om een informeel huwelijk aan te gaan.' Dit motief speelt volgens deze respondent alleen bij specifieke kleine groepen Turkse, Egyptische en Marokkaanse mannen.

In het vorenstaande komen uiteenlopende motieven naar voren van degenen die een informeel huwelijk aangaan. In zekere zin zijn deze soms ook tegenstrijdig. Zo zien we bij jonge moslims enerzijds een hang naar de pure islam en anderzijds een handig manoeuvreren tussen de eisen van het geloof en het leven in een

moderne samenleving.² Beide komen naast elkaar en waarschijnlijk soms ook bij dezelfde personen voor (vgl. Geelhoed, 2011).

De studie heeft minder inzicht gegeven in de motieven van betrokken geestelijken. Een geïnterviewde katholieke pastoor die een geheim kerkelijk huwelijk sloot, deed dit na veel afwegingen en deels tegen zijn eigen normen in om de gemoedsrust van de betrokken vrouw te bevorderen. Hij benadrukte dat dit gesloten informele huwelijk een uitzondering was. Verder zouden pandits en imams volgens enkele respondenten niet altijd op de hoogte zijn van de wettelijke voorschriften op dit punt. Verschillende respondenten pleiten voor goede voorlichting hieromtrent, ook voor de betrokken partners. Ze benadrukken wel dat er al een langzame bewustwording plaatsheeft. Daarnaast is duidelijk geworden dat er niet altijd sprake hoeft te zijn van een geestelijke. Een informeel huwelijk in islamitische kringen hoeft niet ten overstaan van een geestelijke of in een moskee te worden gesloten.

Veiligheidsrisico's

De recente politieke discussie wordt duidelijk geprojecteerd op de zorg omtrent moslimextremisme en radicalisering van moslimjongeren in de Nederlandse samenleving. Dit lijkt meer het gevolg te zijn van een algemene tendens, zo stelt Bakker (2006), dat politici, al dan niet bewust, de angst voor terrorisme onder burgers aanwakkeren en daarmee zichzelf en beleidsmakers een buitensporige druk opleggen om overal op te reageren, 'iets' te doen en het liefst 'hard' op te treden. In 2009 buitelden de oproepen om het probleem van informele moslim-huwelijken aan te pakken over elkaar heen, daarna is de discussie vrijwel stilgevalen. Een vergelijkbaar patroon treedt vaker op als incidenten naar buiten komen waarbij 'anderen' betrokken zijn.

Voor zover radicalisering ter sprake is gekomen in de interviews, hebben we eerst afgewacht of respondenten daar zelf over begonnen en anders hebben we er aan het einde van het gesprek naar gevraagd. Wanneer respondenten er zelf over begonnen, was dat in alle gevallen gekoppeld aan de publieke discussie over islamitische huwelijken. De communis opinio is dat het slechts in een klein aantal gevallen voorkomt dat mensen het burgerlijk huwelijk afwijzen op fundamentalistische gronden en daarom alleen islamitisch trouwen. Zij zien dit als een uitzondering. Op de vraag of dit huwelijk een teken is van radicalisering antwoordde een van de respondenten: 'Radicalisering is een proces en een huwelijk is daar maar een heel klein onderdeel van.' Een ander heeft een vergelijkbare opvatting en zegt ook dat als mensen toch al radicaliseren, een islamitisch huwelijk dan misschien in het proces past, maar dat dit het er niet erger op maakt. Deze respondent benadrukt dat het veronderstellen van een causale relatie een denkfout is die te makkelijk wordt gemaakt. Een van de respondenten geeft aan dat de causale relatie ook andersom kan liggen:

2 Meer hierover komt naar voren in een nog te publiceren onderzoek van dr. Annelies Moors van de UvA, vgl. Moors, 2013.

‘Dat zie je dus in feite in Marokko gebeuren. Dat een deel van de mensen dat betrokken was bij de aanslag in Casablanca op 16 mei 2003, welbewust islamitische huwelijken had gesloten die niet geregistreerd waren, dus waarbij geen overheidsvertegenwoordigers betrokken waren, als een teken van verzet.’

Een respondent van een islamitische vrouwenorganisatie vertelt in de vele jaren bij haar organisatie slechts één geval te hebben meegemaakt waarbij iemand een islamitisch huwelijk sloot vanuit de gedachte dat een burgerlijk huwelijk voor de Nederlandse wet of een Marokkaans burgerlijk huwelijk niet ‘voldoende’ en ‘niet van God’ is. Dat is het meest radicale waar ze van weet. Een andere respondent noemt de publieke aandacht ‘teveel eer voor de Hofstadgroep en te weinig voor de werkelijke gedachte achter het islamitisch huwelijk’. Hiermee in verband staand is het van belang om te wijzen op een artikel van hoogleraar Islam in West-Europa Maurits Berger (2007). Hij beschrijft dat moslims in Nederland die toepassing van de sharia nastreven dit vooral binnen de wettelijke kaders van de Nederlandse rechtsstaat blijken te doen. Hij stipt kort het islamitische huwelijk in verband met radicalisering van moslimjongeren aan. Hij benadrukt, verwijzend naar verschillende bronnen, dat duidelijk is geworden dat vaak kleine, gesloten groepjes hun eigen extremistische interpretatie hanteren van de sharia. Hij legt verder uit dat deze interpretaties van huwelijk, geweld en democratie beperkt zijn tot deze kleine cirkels. Huwelijken die worden aangegaan in radicale moslimnetwerken moeten volgens hem dan ook als volgt worden geïnterpreteerd: ‘islamitische huwelijken zijn niet zozeer kenmerkend voor radicale jongeren, maar radicale jongeren hebben het islamitisch huwelijk een bijzondere plek in hun ideologie gegeven’ (Berger, 2007, 510).

Meningen over strafbaarstelling

Omdat we benieuwd waren naar de opvattingen van respondenten over de strafbaarstelling in het Wetboek van Strafrecht hebben we in de interviews gerefereerd aan een zaak in Orléans in Frankrijk, waarbij in 2008 een imam werd veroordeeld omdat hij informele huwelijken had gesloten.³ Er waren niet veel voorstanders van een dergelijke aanpak. Slechts een van de respondenten denkt dat er wel een goed signaal van zou kunnen uitgaan, omdat misstanden dan in elk geval gemeld zouden kunnen worden. Deze respondent is vooral bezorgd over vrouwen die zwanger raken en verlaten worden. De overige respondenten wijzen op het feit dat er vaak geen geestelijken bij de betreffende huwelijken aanwezig zijn. Bovendien, zo zegt een van de geïnterviewden, vormen radicaliserende jongeren bij uitstek een categorie die zich niets gelegen laat liggen aan imams. Zij trouwen niet voor de imam. En dat zou nu juist de categorie zijn waar het volgens deze respondent om zou gaan. Een andere respondent gaat een stapje verder en waarschuwt voor tegendraadse effecten:

3 Zie <http://theislamawareness.blogspot.nl/2009/10/muslim-marriage-crisis-in-france.html>, laatst geraadpleegd in maart 2013.

‘Alles kan in Nederland, je mag bijna met alles en iedereen samenwonen of een samenlevingscontract sluiten. Het enige wat dan plotseling strafrechtelijk vervolgd moet worden is wanneer mensen op een in hun ogen islamitische manier samen willen zijn en dit overeen willen komen.’

In de ogen van deze respondent zou een strafrechtelijke aanpak zelfs stimulerend kunnen werken voor radicalisering. Enkele respondenten wijzen ook op het gevaar van het ondergronds gaan van islamitische huwelijken, waardoor er geen enkele controle meer op is.

Conclusie: is de uitgesproken zorg omtrent informele huwelijken een storm in een glas water?

Zoals dit artikel laat zien, blijken informele huwelijken en discussies daarover niet nieuw te zijn. Reeds vanaf de codificatie wordt de volgorde van het burgerlijk en religieuze huwelijk betwist. De context waarbinnen deze volgorde wordt bediscussieerd, is echter veranderlijk. Waar eerst meer wordt gesproken over de informalisering van relaties, wordt de laatste jaren de discussie geprojecteerd op bepaalde gevolgen en hieraan verbonden risico's. Uit het voorliggende verkennende onderzoek blijkt dat de vrees voor dergelijke risico's ongegrond blijkt en in het geheel niet zorgwekkend, zoals in de politiek en de media werd verondersteld. Informele huwelijken blijken voorts in allerlei levensbeschouwelijke richtingen voor te komen. Hoewel de bronnen binnen dit onderzoek directe, maar vooral indirecte informatie hebben gegeven, wijst deze studie duidelijk uit dat de gevonden motieven en gevolgen binnen islamitische informele huwelijken nauwelijks overeenkomen met het hieromtrent bestaande beeld van radicalisering en afkeer van de overheid. Tevens is er geen reden om aan te nemen dat juist deze groep buiten het bereik van het onderzoek zou vallen, omdat dit beeld door experts en respondenten uit diverse groepen naar voren werd gebracht.

Met betrekking tot islamitische relaties komt juist duidelijk een beeld naar voren van een toenemende invloed van de Nederlandse informele context. Waar Nederlandse jongeren vaak eerst ongehuwd samenwonen, lijkt onder islamitische jongeren een praktijk te groeien van het informele huwelijk als geaccepteerd alternatief. De motieven liggen weliswaar in de levensbeschouwing van betrokkenen, maar dit heeft weinig te maken met het zich afkeren van de rechtsstaat of met criminaliteit. Het gaat ook niet altijd om de variant waarbij een imam aanwezig is en een contract opgemaakt wordt. Dit is relevant voor het beleid omdat dit soort huwelijken niet bedoeld lijkt te worden in de wet. Deze informele variant past ook goed binnen het zoeken naar een 'pure islam' en een herkenbare identiteit, zoals respondenten signaleren. Verschillende respondenten wijzen erop dat een informeel huwelijk makkelijk af te sluiten, maar ook weer makkelijk te verbreken is. Binnen het hindoeïsme ligt de situatie anders. Daar lijkt het een verdwijnende praktijk te zijn, waarbij soms pandits niet op de hoogte zijn van de wetgeving in Nederland. De gehuwden slaan niet zozeer het burgerlijk huwelijk over, maar ze

bewandelen de omgekeerde volgorde. Er zit echter vaak maar korte tijd tussen de religieuze rituelen en het burgerlijk huwelijk, dus de gevolgen zijn beperkt.

Samenvattend is de aandacht voor informele huwelijken als veiligheidsrisico een storm in een glas water geweest. Maar wel een veelzeggende. De discussie laat namelijk zien hoe met twee maten wordt gemeten; zodra het over moslimhuwelijken gaat, wordt een link gelegd met veiligheid en wordt al snel naar het strafrecht gekeken. We hebben echter bewust breder gekeken naar informele huwelijken, waarbij bleek dat er meer vormen van informele huwelijken in de Nederlandse samenleving voorkomen dan verwacht. Ook binnen andere religieuze groepen en op alternatieve ceremoniële wijzen volgens bepaalde levensbeschouwingen worden informele huwelijken gesloten. Deze laatste groepen, bijvoorbeeld groepen waarbinnen wicca-achtige praktijken worden gebezigd, worden eerder beschouwd als onschuldige alternatieve folklore. Uit de bevinding dat sommige jihadistische moslims informeel huwen, is een vrees ontstaan dat informeel huwen wijst op een veiligheidsrisico. Die zorg is in deze verkennende studie, waarin we het net breed hebben uitgeworpen, niet bevestigd. Informele huwelijken lijken te passen in de trend van individuele vormgeving van relaties. De islamitische variant hiervan wijst volgens onze inventarisatie op modernisering in plaats van op radicalisering of afkeer van de rechtsstaat. Deze bevindingen laten zien dat gedragingen van jonge moslims wel erg snel gekoppeld worden aan veiligheidsrisico's. Meer in het algemeen laten ze zien dat een open vizier ten aanzien van verschillende levensbeschouwingen in onderzoek essentieel is. Mogelijke relaties tussen levensbeschouwing en veiligheid vormen een criminologisch onderwerp waarover nog slechts beperkte kennis bestaat. Een eenzijdige fixatie op het islamitisch geloof in dit verband kan die kennis vertroebelen.

Literatuur

- Bakker, E. (2006). Het bangste volkje van Europa. *Internationale Spectator*. Geraadpleegd in januari 2013 via www.internationalespectator.nl/columns/?id=6159.
- Berger, M. (2007). Sharia in Nederland is vaak keurig Nederlands. *Ars Aequi*, 56(6), 506-510.
- Boele-Woelki, K., Curry-Sumner, I. & Schrama, W., m.m.v. B. Braat, C. Budzikiewicz & C. Jeppesen-de Boer (2009). *De juridische status van polygame huwelijken in rechtsvergelijkend perspectief*. Den Haag: WODC.
- Boer, J. de & Asser, C. (2006). *Personen- en familierecht*. Deventer: Kluwer.
- Cleiren, C.P.M. & Nijboer, J.F. (2008). *Tekst en Commentaar Strafrecht 2008*. Deventer: Kluwer.
- Cunningham, S. (1989). *Wicca: a guide for the solitary practitioner*. Saint Paul: Llewellyn Worldwide.
- Ezzy, D. (2006). White witches and black magic: ethics and consumerism in contemporary witchcraft. *Journal of Contemporary Religion*, 21(1), 15-31.
- Geelhoed, F. (2011). *Purification and resistance. Glocal meanings of Islamic fundamentalism in the Netherlands*. Erasmus Universiteit Rotterdam.
- Hoog, K. de (2005). Een sociologische beschouwing over de positie van het huwelijk en andere primaire samenlevingsvormen in een veranderende samenleving. In: C. Forder

- & A. Verbeke (red.). *Gehuwd of niet: maakt het iets uit?* Antwerpen/Groningen: Intersentia Uitgevers, 81-97.
- Koning, M. de & Bartels, E. (2005). *Over het huwelijk gesproken. Partnerkeuze en gedwongen huwelijken onder Marokkaanse, Turkse en Hindoestaanse Nederlanders*. Den Haag: voorstudie Adviescommissie Vreemdelingenzaken.
- Latten, J. (2004). Trends in samenwonen en trouwen. De schone schijn van burgerlijke staat. *CBS Bevolkingstrends*, 52(4), 46-60.
- Leun, J.P. van der & Leupen, A.J. (2009). *Informele huwelijken in Nederland; een exploratieve studie*. Universiteit Leiden.
- Moors, A. (2013). Unregistered Islamic marriages: anxieties about sexuality and Islam. In: M. Berger (ed.). *The application of sharia in the West*. Leiden: Leiden University Press, 141-164.
- NCTb (Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding) (2006). *Informele islamitische huwelijken. Het verschijnsel en de (veiligheids)risico's*. Den Haag: NCTb.
- Patton, M. (1990). *Qualitative evaluation and research methods*. Beverly Hills, CA: Sage.
- Rutten, S. (2010). Protection of spouses in informal marriages by human rights. *Utrecht Law Review*, 6(2), 72-99.
- Staring, R. (2001). *Reizen onder regie. Het migratieproces van illegale Turken in Nederland*. Amsterdam: Het Spinhuis.
- Stokkom, B. van, Sackers, H. & Wils, J.P. (2006). *Godslastering, discriminerende uitingen wegens godsdienst en haatuitingen*. Den Haag: WODC.
- Westerhof, L. (2002). Civiel effect voor het kerkelijk huwelijk? *Nederlands Juristenblad*, 77(2), 80-81.